

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
Szomatopedagógiai Tanszék¹

A szomatopedagógia kapcsolata a gyógypedagógia speciális pedagógiáival

BENCZÚR MIKLÓSNÉ
mbenczur@t-online.hu

Absztrakt

A cikk bemutatja és elemzi, hogy a szomatopedagógia hogyan támogathatja az egyes fogyatékosági csoportoknál megjelenő mozgásszervi rendellenességek, funkcionális károsodások, motoros képességváltozások korrekcióját, javítását célzó szakos gyógypedagógiai résztvevőket.

Kulcsszavak: szomatopedagógia, mozgásnevelés, kapcsolódás más gyógypedagógiai szakpedagógiákkal

Bevezetés

Bevezető írásunkban a megváltozott tartási és mozgási funkciók, funkcionális rendszerek, és a motoros képességváltozások javításának szükségességét emeljük ki és hozzuk kapcsolatba a szomatopedagógiával és a szomatopedagógusi tevékenységgel. Igaz megállapításnak tartjuk, hogy „a funkciók következményesen és halmozottan is sérülhetnek” és az egyes sérülésspecifikus módszerek kompetenciája nemcsak az adott népesség megsegítését szolgálhatja, hanem a többi gyógypedagógiai szakterületét is (GORDOSNÉ 2004, 257).

A tanulmányban nem törekedtünk teljes körű feldolgozásra, csak annak igazolására, hogy a szomatopedagógia nemcsak a mozgáskorlátozott személyek rehabilitációjában, hanem a többi fogyatékosági területen is alapvető segítséget jelentő gyógypedagógiai tevékenység, különös tekintettel a *mozgásnevelésre*.

A mozgásnevelésről mint a szomatopedagógiai résztvevőkenység előzményéről

A mai Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Diákotthon jogelődjében (alapítva 1903) a múlt század legelejétől a mozgáskorlátozott gyermekek ellátásának kulcskérdése a nevelés-oktatás összhangjában a mozgásszervi betegségek

1 ny. tanszékvezető, docens korábbi munkahelye

gyógyítása volt (mai szóval élve mozgásszervi rehabilitációja) (NÁDAS 2003). Ez az intézmény teremtette meg a hazai gyermek ortopédiát is. Az intézmény kórházi részlegében dolgozott Zinner Nándor, Horváth Mihály, Horváth Boldizsár, akik a hazai gyermek ortopédia elismert szakemberei és megalapítói voltak. Az intézmény iskolai részében a tanítás, a szakmai képzés, sőt a sportolás is a kor színvonalán túlmutató formában valósult meg egészen a negyvenes évek végéig (TÓTH Gy. 1978), amikor a kórházi részleg és az iskolai-kollégiumi különvált és az iskola a Mexikói út 60. sz. alá költözött. Az ötvenes évektől az iskola és diákotthon a kornak megfelelően látta el a mozgáskorlátozott tanulók iskolai nevelését-oktatását, megoldva a tanulók sajátos testi nevelését és egyre szélesebb körben a mozgásszervi rehabilitációját is. *Mozgásnevelés* néven bevezette a gyógytornát és az adaptált testnevelést, valamint a *mindennapos tevékenységre nevelést* integráltan célzó sajátos szaktantárgyat (MOZGÁSNEVELÉSI TANTERV, OM 1979). *Az intézményben folyó gyakorlati munka teremtette meg azt a kompetenciakört, amelyet ma a szomatopedagógia képvisel.* A szomatopedagógia tananyagának összeállításában szerepet kapott továbbá a súlyosan és halmozottan fogyatékos gyermekek iskolai oktatásának a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézetében folyó kutatása is. Csillaghegyen jött létre 1973-ban a Főiskola tudományos kísérleteként a halmozottan fogyatékos gyermekek részére működő egésznapos iskola (ESZTERGOMI 1998, LÁNYINÉ 2000).

A szomatopedagógia összetettsége

A szomatopedagógia olyan *összetett hatásrendszer*, amelyben a medicinális-, pszichológiai-, pedagógiai módszerek, eljárások és eszközök hatása a mozgáskorlátozott személlyel és annak környezetével összhangban realizálódik. Összetettségéből a következőkben csak a mozgásszervrendszer megváltozott működésére ható résztevékenységeket emeljük ki.

A szomatopedagógiai folyamat alapja a komplex szomatopedagógiai felmérés vagy *folyamat diagnosztika*, amely több lépésből álló diagnosztikus tevékenység. A mozgásos akadályozottság feltárása szempontjából kiindulópontja a mozgásszervi orvosi diagnózis és terápiás javaslat. A szomatopedagógiai állapotfelmérés – vizsgáló, elemző és értelmező megállapításokat tesz – összevetve a szakorvosi és pszichológiai megállapításokkal, az egyéb kiegészítő diagnosztikai eljárásokkal, a tágabb és szűkebb környezeti adottságokkal és elvárásokkal (BERNOLÁK 2011).

A komplex állapotfelmérés többek között *feltárja a mozgásszervek működését, a tartási és mozgási funkciókat és funkcionális képességeket, azok eltéréseit, a mindennapos és az életkornak megfelelő tevékenykedés szintjét és minden, a mozgással összefüggésben lévő képességet.* Vizsgálja a környezetet, a tanulást, a kommunikációt és a személyi függetlenséget segítő technikai megsegítés szükségességét, valamint az attól való *függetlenedés* lehetőségeit. Mindezek alapján *meghatározza* a mozgásterápia, motoros képességfejlesztés menetét, technikáit, módszereit és eszközeit, eredménytelenség esetében pedig azok *módosítását* (BENCZÚR 2000: 43). *A szomatopedagógia gyakorlatában ezt a résztevékenységet mozgásnevelésnek hívjuk.*

A mozgásnevelés mint komplex pedagógiai és gyógyító tevékenység főbb résztevékenységei:

- A mozgásszervek működésének javítása, korrekciója és kompenzációja a *fizioterápia* eszközeivel. A gyógyító eljárások közül a *gyógytornát, a masszázst* alkalmazza,

valamint a szükséges gyógyászati és rehabilitációs eszközöket. (A szakorvosi ellátás és a javasolt un. fizioterápiás eljárások az egészségügyi ellátás igénybevételével történik.)

- A motoros képességfejlesztés és sportági felkészítés, a testnevelés és sport mozgásanyagának, tevékenységformáinak adaptációjával;
- Az életkornak megfelelő *mindennapos tevékenységek megtanítása* az önellátás feltételeinek a kialakításával, a mozgásos alkalmazkodó képesség optimális szintre emelése érdekében;
- A kommunikációs képesség motoros feltételeinek javítása (BENCZÚR 2000).

Gyógytorna a mozgásnevelési órán

Testnevelési játékok a mozgásnevelési órán

*Mozgásjavító Diáksport Egyesület
Evezés a medencében*

A mozgásnevelés terápiás célú tevékenységei közül kiemeljük:

- a diagnózis és mozgásállapot által meghatározott *gyógytorna eljárásokat, masszázst*, NDT koncepció alapján végzett és egyéb mozgásjavítás érdekében végzett kezeléseket
- kommunikáció-beszédfejlesztő módszerek, *motoros képességek* javítása (etetés terápia, bazális terápia, augmentatív kommunikáció és az eszközhasználathoz szükséges motoros képességjavítás),
- speciális technikai megsegítés, a *gyógyászati és rehabilitációs eszközök* használatának a megtanítása és begyakoroltatása, a mindennapos tevékenység segítése egyedi eszközhasználat útján (ergoterápia) és a környezet szükség szerinti adaptációjával,
- hidrotériapia, *szubakvális mozgásnevelés*,
- *korai komplex fejlesztő terápiák* és egyéb sajátos terápiás eljárások.

Gyógyászati segédeszköz használat

Felkészülés a mindennapos eszközhasználathoz²

A szomatopedagia szakos képzés során a hallgatók olyan alapozó medicinális, pszichológiai és pedagógiai ismereteket kapnak, amelyek alkalmassá teszik őket a speciális terápiák megtanulására az alapszak vagy a továbbképzések során, illetve további speciális terápiás eljárások és módszerek elsajátítására, pl. Ayres-terápia, Frostig-féle terápia, Fröhlich féle bazális terápia, mozgásszervi betegségek kezelésére alkalmazható sajátos gyógytorna eljárások és egyéb kiegészítő terápiák.

Ez a fajta motoros és funkcionális képességfeltárás és terápia, motoros képességfejlesztés mindazon esetekben támpontot adhat más fogyatékoságok esetében is, amikor a mozgásszervrendszer megváltozott működésének javítására van szükség.

Miért és hogyan hasznosítható a mozgásneveléshez kapcsolódó szomatopedagógiai résztevékenység a gyógypedagógiai szakpedagógiákban?

A fogyatékoság fajtájától és súlyosságától függően a gyógypedagógia kompetenciakörébe tartozó népességnél nagyon gyakoriak a mozgásszervi elváltozások, a fogyatékosághoz kapcsolódó funkcionális eltérések, sajátos egészségi állapotok.

Szakirodalmi ismereteink alapján elmondható, hogy eleink már a múlt század elején, közepén megfogalmazták a gyógypedagógia azon igényét, hogy szükség van olyan ismeretekre, és gyakorlati tevékenységekre a gyógypedagógiában, amelyek alapján a fogyatékoság okozta megváltozott mozgásfejlődést, a megváltozott tartási és mozgási funkciókat, annak következményeit kiküszöbölni vagy javítani lehet (VERÉDY 1904, HORVÁTH M. 1926).

TÓTH ZOLTÁN már 1933-ban megfogalmazta, hogy a gyógyító nevelés területén legáltalánosabb a gyógytorna szó jelentése, amelyet a gyógyító nevelés nem gyógytorna címen tárgyal. Megfogalmazása szerint a testi hibák, rendellenességek és fogyatékoságok gyógyító nevelése a gyógypedagógia különböző fogyatékosági területein diagnosztikai és prognosztikai, valamint terápiás szempontjai a testi nevelés sajátosságait jelentik és a testi nevelés tanában jelennek meg (*Magyar Pedagógiai Lexikon. I. rész.* A-J. Szerk. Kemény Ferenc, Bp. 1933. Révai Kiadó).

² A fényképek a Mozgásjavító Általános Iskola fényképtárából valók.

Vagyis a gyógypedagógiai nevelésben a gyógytorna elméleti és gyakorlati ismereteit, tevékenységeit integrálni szükséges, és e sajátos tevékenységet elődeink nemcsak a „testi fogyatékosok” nevelésében tartották szükséges gyógypedagógiai tevékenységnek, hanem a más fogyatékosági csoportok nevelésében is.

A gyógypedagógia különböző szakterületein a napjainkban végzett kutatások és felmérések is megerősíteni látszanak a mozgási rendellenességek gyakoriságát és megfogalmazzák, hogy annak következményeit javítani, korrigálni szükséges (BARTHEL 2003; BUDAY 2010; KOVÁCS K. 2003: 144–145; IRÁNYELV 2005: 71; KOVÁCSNÉ 2011; WEISZ 2003). MÁRKUS a súlyos és halmozott fogyatékoság jellemző tüneteként említi a következőket: „A motoros (mozgás-) *funkciók* területén a fejkontroll és a tekintés kontrolljának hiánya, a felegyenesedés, állás, helyváltoztatás képességének súlyos nehézségei vagy hiánya, a végtagok (kar, kéz, láb) működésének súlyos zavarai, a komplex mozgásminták koordinációjának zavarai és a beszédszervek funkciózavarai fordulnak elő. A motoros funkciózavarok következtében minden *mozgásaktivitást feltételező tevékenység* területén *akadályozottság* figyelhető meg.” (MÁRKUS 2011: 181)

Elmondhatjuk hogy a különböző fogyatékosági csoportoknál a *fogyatékoságra jellemzően, de egyéni megnyilvánulásokkal* – gyakran fordulnak elő:

- Átlagtól eltérő szomatikus jellemzők, fejlettségi mutatók;
 - Megváltozott szenzomotoros fejlődés és működés (téri orientációs zavarok, testséma- és testhelyzet-érzékelési zavarok stb.);
 - Fej és testtartási rendellenességek, laza ízületek, tónustalan és/vagy feszes izomzat; gyakori mozgásszervi károsodások, betegségek, pl. cerebrálparesis utáni állapotok, gerincdeformitások, ortopédiai elváltozások, neurológiai tünetek, epilepszia stb.;
 - Finommotoros koordináció zavarok, egyensúlyzavarok, motoros ügyetlenség;
 - Fizikai aktivitás csökkenése, túlsúlyosság, egészségkárosodások, megváltozott fizikai teljesítmény és terhelhetőség;
 - Megváltozott beszédmozgások és mimika, megváltozott légzőfunkció (BENCZÚR 2003).
- Míndezek a fogyatékoságra *általánosan* is, de *egyedileg* is olyan jellemzően eltérő feltételeket és annak alapján eltérő szükségleteket jelentenek a nevelés folyamatában, amelyek tekintetbevétele nem hanyagolható el, és amelyek sajátos rehabilitációs szükségletek integrálását kívánják meg, sajátos részfeladatként jelennek meg a gyógypedagógia fogyatékoságspecifikus tevékenységei körében.

A *szomatopedagógia a mozgásnevelés útján* minden olyan esetben hasznos és *megfelelő segítséget adhat más fogyatékosági csoportok nevelésében, ahol az ilyen irányú gyógypedagógiai megsegítés szükségletként jelenik meg.*

Összefoglalva

A szomatopedagógia szakos/szakirányt végzett gyógypedagógus felkészült az mozgásszervrendszer megváltozott működése okozta rehabilitáció feladatainak szakszerű ellátására, a mozgásnevelés oktatására – *a fogyatékoságspecifikus gyógytorna*, az adaptált testnevelés és sport mozgásanyagának, valamint a mindennapok mozgásos akadályozottságának csökkentésére, javítására, a sajátos mozgásjavítást szolgáló technikai segédeszközök használatára. *Hatékonyságát növeli*, ha más szakterülettel (szakiránnyal) ötvözve jelenik meg az egyes fogyatékosági csoportok gyógypedagógiai megsegítésében.

Az elmondottak igazolására és egyben tájékoztatásul szolgáljanak Katona Ferenc, Berényi Mariann és Kullmann Lajos következő cikkei. Ezekben a cikkekben a szerzők részletesen is bemutatják a szomatopedagógia ezen kompetenciáját megalapozó képzési tárgyakat és tartalmakat.

Felhasznált irodalom

- BARTHEL B. (2003): Az értelmileg akadályozottak mozgását befolyásoló tényezők, sajátos testnevelési és sportoktatási feladatok. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testnevelés és sport. I. kötet.* FONESZ, Budapest, 175–190.
- BENCZÚR M.-NÉ (2000): *Sérülésspecifikus mozgásnevelés.* Mozgáskorlátozottak mozgásterápiája, adaptált testnevelése és mindennapos tevékenységre nevelése. ELTE BGGYFK, 245.
- BENCZÚR M.-NÉ (2003): Az egészséges életre nevelés fogyatékoságspecifikus sajátosságairól. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testnevelés és sport. I.* FONESZ, Budapest, 33–56.
- BERNOLÁK B.-NÉ (2011): *Funkcionális diagnosztika.* Előadás-gyűjtemény. Kézirat.
- BUDAY JÓZSEF (2010): Tanulásban akadályozott gyermekek komplex vizsgálata. In: *Gyógypedagógiai Szemle XXXVIII.* Évf. 2. 136–144.
- DOMBAINÉ ESZTERGOMI A.: (1998): 25 éves a Ráby utcai tagozat. In: Derera M. (szerk.): *Kilencvenöt év a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában.* Csillagház. A „Mozgásjavító” Általános Iskola és Diákotthon évkönyve. 35–54.
- GORDOSNÉ SZABÓ A. (1994): A mozgáskorlátozottak és a gyógypedagógia kapcsolata. In: *Gyógypedagógiai Szemle.* Különszám. 16–25.
- GORDOSNÉ SZABÓ A. (2004): *Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HORVÁTH M. (1926): Gyógypedagógia és gyógytorna. In: *Magyar Gyógypedagógia,* 7–10 sz. 114–115.
- KOVÁCS K. (2003): A gyengénlátó tanulók jellemzése, nevelésük, oktatásuk sajátosságai. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testnevelés és sport. I.* kötet. FONESZ, Budapest, 138–148.
- KOVÁCSNÉ FÜLÖP B. (2011): A gyengénlátó tanulók testnevelésének és sportjának sajátosságai. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testkultúra és sport fogyatékoságspecifikus sajátosságai.* ELTE BGGYFK, Budapest, 124–129. (megjelenés alatt)
- LÁNYINÉ ENGELMAYER Á. (2000): A súlyosan és halmozottan sérült gyermekek gyógypedagógiai ellátásának hazai előzményei. In: *Gyógypedagógiai Szemle.* Különszám. 6–9.
- MÁRKUS E. (2005): *Súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekek nevelésének elméleti és gyakorlati problémái.* Doktori értekezés, kézirat, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest.
- MÁRKUS E. (2011): Halmozott fogyatékoság és testkulturális nevelés. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testkultúra és sport fogyatékoságspecifikus sajátosságai.* ELTE BGGYFK, Budapest, 179–194. (megjelenés alatt)
- NÁDAS P. (2003): Az eszme és a tettek születése. In: Nádas P. (szerk.): *Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában.* Budapest, ISBN 963 214 058 3. 13–89
- VERÉDY K. (1904): A nyomorék gyermekek iskoláztatásáról In: *Magyar Pedagógia,* 1–5.
- TÓTH Z. (1933) Gyógytorna. In: Kemény Ferenc (szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon. I. rész.* A J. Budapest, Révai Kiadó
- TÓTH GY. (szerk.) (1978): *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia-történet”-hez. III.* Szomatopedagógia történet. Tankönyvkiadó, Budapest, 233.
- WEISZ I. (2003). A vak tanulók testnevelése és sportoktatása. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testnevelés és sport. I. kötet.* FONESZ, Budapest. 149–162.
- WEISZ I. (2011). A vak tanulók testnevelése és sportja. In: Benczúr M.-né (szerk.): *Adaptált testkultúra és sport fogyatékoságspecifikus alapismeretei.* ELTE BGGYFK, Budapest. (megjelenés alatt)

Szerző nélküli dokumentumok

- IRÁNYELVEK a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai neveléséhez és a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásához (a 2/2005.(III.1.) OM rendelethez). Budapest.
- OKTATÁSI MINISZTERIUM (1979): Mozgásnevelés. Előkészítő csoport, 1-8. osztály. In: A Mozgásjavító Általános Iskola Nevelési és Oktatási terve, OM. 139–180.